

PODATKOVNE I INFRASTRUKTURNE POLITIKE ZA DIGITALNU TRANSFORMACIJU SEKTORA KULTURNE BAŠTINE U EUROPSKOJ UNIJI¹

Barbara Lovrinić Higgins

Uvod

U vrijeme ubrzane digitalne transformacije knjižnice, arhivi i muzeji (AKM institucije, baštinske institucijske ili memorijske institucije) nalaze se pred izazovom redefiniranja svoje misije, strategije i infrastrukture. Ovaj prilog istražuje kako se u kontekstu politika Europske nije (EU) formiraju pristupi digitalnoj kulturnoj baštini te što to znači za hrvatski kontekst.

Posljednjih se godina digitalizacija smatra imperativom za baštinski sektor (Stokstad, 2020), kao i imperativom kulturne politike (Henningesen i Larsen, 2020). Digitalna kulturna politika, prema Valtyssonu (2020), može služiti kao upravljački alat za promicanje specifičnih interesa, što je perspektiva usklađena sa stajalištem da je digitalna kulturna baština sama po sebi i politički koncept i praksa (McCrary, 2011). Digitalne kulturne politike su podijeljena nadležnost između EU-a i njezinih država članica. Regulatorni

¹ Ovaj prilog se temelji na istraživanju koje je autorica provela u sklopu izrade doktorske disertacije „Re-working Cultural Memory and Heritage in the Digital Age: Cultural Policies for LAM Institutions from the EU Perspective“ (Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu, 2025.), u okviru istraživačkog projekta CULTMED – Interdisciplinarna istraživanja kulturnih i medijskih politika i praksi: razvojni i demokratski potencijali (Institut za razvoj i međunarodne odnose – IRMO, 2023.–2027.)

okvir EU-a je prilično složen. Osim toga, fragmentacija pravnog sustava između država članica predstavlja prepreku za ostvarenje punog potencijala digitalne kulturne baštine EU-a. Na razvoj digitalne kulture u EU-u uvelike utječu implicitne kulturne politike (Ahearne, 2009, citirano u Uzelac i dr., 2016) koje dolaze iz sektora komunikacija, medija i poslovanja, oblikujući tako širi kontekst digitalne transformacije. Posebno podatkovne politike postaju sve više centralne za politike digitalizacije EU-a (Uzelac i Lovrinić Higgins, 2025), utječući na stvaranje, distribuciju i konzumaciju digitalnog sadržaja. Danas podaci imaju ne samo ekonomsku i političku važnost već i kulturni značaj (Capurro i dr., 2023).

Nedavna istraživanja pokazuju da se digitalne infrastrukture za kulturu, posebno Europeana, smatraju i političkim instrumentom i vrijednom društvenom i ekonomskom imovinom u EU (Capurro i dr., 2023). Unutar okvira digitalne kulturne politike EU-a zamjećuju se dva dominantna smjera, temeljena na zajedničkoj infrastrukturi, koji stavljaju fokus na podatkovnu politiku i paralelni naglasak na politiku identiteta i kulturnog pamćenja. Stoga, digitalne infrastrukture u području kulture ne samo da postavljaju specifične tehničke standarde nego i uspostavljaju logiku prema kojoj bi baštinske institucije trebale djelovati u mrežnom okruženju, izravno utječući na njihove digitalne prakse i *online* angažman publike. S obzirom na relevantnost takvog okvira i važnost podataka unutar njega, postavlja se pitanje kako to utječe na transformaciju AKM institucija u digitalnom dobu?

Institucionalna transformacija i konvergencija AKM institucija

Utjecaj digitalizacije na AKM sektor može se promatrati kroz tri aspekta: institucionalni, profesionalni i korisnički (Valtysson i dr., 2022). Institucionalna transformacija predstavlja najvidljivije i najopipljivije manifestacije učinaka digitalne transformacije. Usvajanje novih modela kao što su laboratoriji², platforme³ i digitalni inkubatori⁴ primjeri su digitalne transformacije institucija sa značajnim učinkom na suradnju i kreativnost u sektoru baštine, adresirajući raznolike potrebe i interese današnjih korisnika.

Procesi digitalne transformacije kulturnog sektora vidljivi su i u Hrvatskoj, gdje AKM institucije sve aktivnije sudjeluju u razvoju digitalne kulturne

2 <https://labs.biblios.tech>

3 <https://www.pluggy-project.eu>

4 <https://ars.electronica.art/doors/en/about/>

infrastrukture i uvođenju europskih standarda otvorenog pristupa. Primjerice, prateći najnovije trendove u digitalnoj kulturi, Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK) u Zagrebu otvorila je u siječnju 2020. svoj digitalni laboratorij nazvan NSK DigiLab⁵. Aktivnosti NSK DigiLaba uključuju organizaciju obrazovnih programa, radionica i predavanja iz područja STEM-a, pružanje usluga 3D ispisa te ponudu IKT opreme i softvera u kreativne, obrazovne i istraživačke svrhe. Očekuje se da će Laboratorij utjecati na uvođenje suvremenih tehnologija u druge hrvatske knjižnice te povećati dostupnost tih tehnologija široj javnosti. NSK DigiLab je također dio Međunarodne GLAM Labs zajednice.

Uloga NSK se ističe i u razvoju infrastrukture i potpori otvorenoj znanosti na nacionalnoj i međunarodnoj razini. U svibnju 2025. usvojen je Hrvatski plan za otvorenu znanost (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2025), pri čemu je NSK imala ulogu kao članica Inicijative za Hrvatski oblak za otvorenu znanost (HR-OOZ)⁶. Rad knjižnica tako više nije ograničen na tradicionalne usluge čuvanja i posudbe građe, već se proteže na digitalne inovacije, aktivnu potporu otvorenoj znanosti i ulogu središnje točke za tehnološku edukaciju šire javnosti.

Transformacija AKM institucija odvija se uz suradnju raznolikih stručnjaka (povjesničara umjetnosti, digitalnih humanista, stručnjaka za znanost i tehnologiju itd.), kao i aktivnim sudjelovanjem korisnika. Kao što Parikka (2013) sugerira, svi smo postali kustosi u digitalnom dobu. Naše svakodnevne interakcije na platformama, kao i interakcija olakšana algoritmima (Hoskins, 2023), doprinose stvaranju znanja i narativa digitalnih arhiva te na taj način utječu na evoluciju tradicionalnih AKM institucija. Drugim riječima, Internet posjeduje transformativni potencijal za preispitivanje i aktivni angažman s kulturnim pamćenjem, omogućavajući nove oblike pristupa, interpretacije i diseminacije koji nadilaze doseg tradicionalnih institucija (Stainforth, 2022). Taj je potencijal dodatno pojačan postojećim politikama otvorenog pristupa, koje omogućuju javnosti da slobodno pristupi i ponovno koristi digitalni kulturni sadržaj. Na primjer, Rijksmuseum je 2012. godine predstavio Rijksstudio⁷, digitalnu aplikaciju koja omogućuje preuzimanje slika visoke rezolucije iz njihove digitalne arhive bez naknade, i to kako za osobnu upotrebu tako i za komercijalne svrhe. Dvije godine kasnije

5 lab.nsk.hr. Zbog pripremnih radova u suradnji s Carnetom, web stranica je trenutno nedostupna. Početak rada Laboratorija očekuje se početkom 2026. godine.

6 <https://www.srce.unizg.hr/inicijative/hr-ooz>

7 <https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio?ii=0&p=0&from=2024-04-27T13%3A29%3A19.6754016Z>

pokrenuta je „Nagrada Rijksstudio“⁸ koja se dodjeljuje za najkreativniju upotrebu djela iz Rijksmuseuma.

Očekuje se da će otvoreni podaci poticati „društveni angažman“, definiran kao proces komuniciranja i sudjelovanja unutar online zajednica (Direktiva EU 2019/1024). Nadalje, razvoj novih usluga (aplikacija, platformi i digitalnih alata u različitim sektorima, poput urbanog razvoja ili turizma) od značajnog je interesa za različite dionike u EU. Ipak, otvaranje online kolekcija AKM institucija daleko je od njihove uobičajene radne prakse. Prema Vézini i suradnicima (2022), prepreke otvorenoj kulturi mogu se svrstati u tri glavne kategorije: financije (nedostatak resursa, strah od gubitka prihoda); ljudski resursi (nedostatak osoblja, znanja i vještina); i politike (zastarjeli politički i pravni okvir, posebno autorska prava, odsutnost politike koja potiče otvorenost). S jedne strane, sve AKM institucije moraju odgovoriti na izazove digitalizacije bez obzira na njihovu veličinu (Valtysson i dr., 2022). S druge strane, mnoge od njih još su uvijek u procesu digitalne tranzicije i nalaze se na različitim stupnjevima odnosno fazama digitalne transformacije.

U novijoj se literaturi (Hylland i Primorac, 2023; Rasmussen i Hjørland, 2022; Valtysson i dr., 2022; Warren i Matthews, 2020; Vårheim i dr., 2019) institucionalna transformacija kulturnog sektora, a posebno AKM institucija, uglavnom analizira kroz koncept konvergencije, odnoseći se na proces spajanja institucionalnih karakteristika u digitalnom dobu. Ipak, trenutačni poticaj za suradnju i konvergenciju u AKM sektoru nije nov. Primjer arhiva u muzejima pokazuje da neke institucije dugo rade zajedno, čak i kada je dominantan trend bio usmjeren razdvajanju (VanderBerg, 2012).

Iako knjižnice, arhivi i muzeji djeluju u različitim domenama, među njima postoje brojne dodirne točke: od javne misije i političkih ciljeva do društvenog položaja baštinskih stručnjaka i temeljnih vrijednosti koje zastupaju. Te zajedničke značajke ključne su za razumijevanje promjenjivih izazova s kojima se suočavaju, ali i za oblikovanje zajedničkog institucionalnog okvira (Valtysson i dr., 2022). Upravo ta konvergencija čini osnovu institucionalnog okvira AKM sektora poznatog pod nazivom „memorijske institucije“ (Kirchhoff i dr., 2008). Iz korisničke perspektive, koja u digitalnom okruženju podrazumijeva pristup sadržaju neovisno o izvornoj instituciji, oblikuje se koncept „jedinствене točke pristupa“ koji nude digitalne platforme, što je ključna značajka konvergencije AKM institucija (Martin, 2007, citirano u VanderBerg, 2012). Konvergenciju AKM

institucija uvelike potiče razvoj transinstitucionalnih portala koji omogućuju daljinski pristup i integraciju digitalnih zbirki. U tom smislu, glavni pokretač konvergencije jest digitalizacija (Rasmussen, 2019).

Iako je digitalizacija znatno olakšala konvergenciju institucionalnih karakteristika arhiva, knjižnica i muzeja (Valtysson i dr., 2022), riječ je o složenom fenomenu koji ne proizlazi samo iz tehnoloških imperativa. Konvergencija AKM institucija oblikovana je višestrukim čimbenicima koji, osim imperativa digitalizacije, imaju veze i s evoluirajućom prirodom kapitalizma, usmjerenošću na korisnike i porastom participativnih praksi (Rasmussen, 2019). Unatoč toj raznolikosti pokretača, proces njihova povezivanja u „digitalne memorijske institucije“ pridonosi povećanju vidljivosti sektora (Kirchhoff i dr., 2008). U tom kontekstu, institucionalna konvergencija AKM institucija ne koristi samo sektoru, već i različitim dionicima. Prednosti suradnje u digitalnom okruženju i konvergencije među AKM institucijama, osim prednosti koje donosi korisnicima, uključuju i njihovu poboljšanu financijsku učinkovitost i ojačano političko zagovaranje u potrazi za zajedničkim ciljevima (Timms, 2009, citirano u VanderBerg, 2012). Dodatno, EU potiče konvergenciju AKM institucija kroz razvoj zajedničke digitalne infrastrukture kao sredstva za ostvarenje svojih kulturnih i političkih ciljeva.

Infrastrukturne politike Europske unije i oblikovanje digitalne kulturne baštine

Imperativ digitalizacije baštine dodatno je kompliciran onim što Jin (2013) naziva „platformskim imperijalizmom“, konceptom koji naglašava kako digitalne platforme ostvaruju kontrolu i utjecaj u globaliziranom svijetu, otvarajući važna pitanja o njihovu ekonomskom, kulturnom i političkom utjecaju. Nadovezujući se na to, platformizacija se ovdje razumije kao „prodiranje infrastrukture, ekonomskih procesa i upravljačkih okvira platformi u različite ekonomske sektore i sfere života“ [Prev. aut.] (Poell i dr., 2019).

Digitalne platforme danas prožimaju gotovo sve aspekte naših života. Otkako je Internet ponudio nove mogućnosti za kulturnu proizvodnju i recepciju, platforme su postale ključne u manifestiranju i davanju prioriteta određenim kulturnim proizvodima i trendovima (Valtysson, 2022). Trend platformi prisutan je i u području kulturne baštine. Primorac i suradnici (2022: 3) navode da je izazov razumijevanja trenutačne prakse platformi

još izraženiji u kulturnom i audiovizualnom sektoru zbog njihove dvostruke uloge. Naime, platforme djeluju kao akteri javne vrijednosti i komercijalni akteri. Autori navode da je taj proces uravnotežujuće politike u EU dobio novu dimenziju zbog utjecaja pandemije bolesti COVID-19, koja je dodatno intenzivirala korištenje platformi građana u svrhu rada i zabave.

Zbog kontinuiranog tehnološkog napretka, zajedno s porastom broja projekata vezanih uz kulturnu baštinu, dolazi do porasta broja digitalnih platformi za baštinu. Taj porast ukazuje na dvije stvari: prvo, arhitektura platforme može podržati objedinjavanje svjetske kulturne baštine putem „jedinstvene pristupne točke“ (Pesce i dr., 2019: 2); i drugo, ukazuje na potragu za zajednicom (Lagerkvist, 2014), bilo da je ona profesionalna ili lokalna.

Europeana⁹, jedinstvena pristupna točka europskoj digitalnoj kulturnoj baštini, ilustrira ovu evoluciju. U manje od dva desetljeća, transformirala se iz „digitalne knjižnice“ u „portal“, a zatim u „platformu“ (Thylstrup, 2019; Stainforth, 2017). Osim toga, Europeana funkcionira i kao važna zajednica za stručnjake digitalne kulturne baštine u EU i šire. Digitalna kulturna politika EU-a usko je isprepletena s projektima masovne digitalizacije kao što je Europeana. Kod projekata masovne digitalizacije, pitanje razmjera bilo je „središnja točka političkog nadmetanja koja se koristi za signaliziranje infrastrukturne moći“ (Thylstrup, 2019: 106). Drugim riječima, plan je bio digitalizirati što je moguće više predmeta kulturne baštine. Infrastruktura masovne digitalizacije posreduje, povezuje i konvergira različite institucije, aktere, društvene medije itd., povećavajući radijus korištenja, rada i čitanja (Thylstrup, 2019).

Hrvatska je s aktivnim sudjelovanjem u inicijativi Europeana započela 2008. godine. Od početka članstva, ukupan doprinos Hrvatske Europeani kroz članarinu iznosi 26.000 eura. Istovremeno, 108.900 eura iz proračuna EU-a namijenjenog financiranju Europeane uloženo je u aktivnosti na području Hrvatske (Europeana, 2025). Što se tiče količine zapisa, doprinos Hrvatske je u posljednjem je desetljeću bio spor, ali primjetan. S 180.057 zapisa u prosincu 2025. godine, zabilježen je porast od 63,69 % u odnosu na 110.000 zapisa deset godina ranije (Mihaljević, 2016). Ovaj je napredak rezultirao i boljim rangiranjem: Hrvatska se trenutačno nalazi na 24. mjestu od 48 zemalja (s 0,3 % ukupnih zapisa), u odnosu na 29. mjesto prije deset godina. Dok se ranijih godina isticao problem nedostatka licenci za ponovno korištenje zapisa (Uzelac i dr., 2023), trenutačno stanje pokazuje da je 81.6 % zapisa koje je dostavila Hrvatska s otvorenom licencom. Konkretno, 80.1

% tih zapisa prikazano je s međunarodno akreditiranom oznakom Javna Domena (Public Domain mark), a 1.5 % je licencirano pod CC BY-SA (Creative Commons Imenovanje – Dijeli pod istim uvjetima) (Europeana, 2025).

Iako je nacionalni agregator za kulturni sadržaj osnovan 2014. godine u svrhu olakšavanja slanja digitalnog sadržaja na Europeanu, on nije postigao očekivane rezultate. Analiza stanja digitalizacije kulturne baštine u Hrvatskoj (Ernst i Young, 2018) pokazala je da ga je koristio vrlo mali broj kulturnih institucija, što je rezultiralo skromnim volumenom sadržaja. Kao glavni i dugotrajni problem isticao se nedostatak koordinacijskog tijela za proces agregacije (Uzelac i Lovrinić Higgins, 2022).

Kao odgovor na ove izazove, Ministarstvo kulture je provelo projekt „e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine“.¹⁰ Projekt je predstavljen u ožujku 2020. godine i proveden je u partnerstvu s Hrvatskim državnim arhivom, Hrvatskom radiotelevizijom, Muzejom za umjetnost i obrt te Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu, a sufinanciran je iz Europskog fonda za regionalni razvoj u okviru Operativnog programa Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020. Tijekom provedbe postojeći agregacijski sustav zamijenjen je novim, a uspostavljena je i platforma koja služi kao jedinstvena nacionalna pristupna točka digitalnoj kulturnoj baštini.¹¹ Dodatno su izrađene i Smjernice za digitalizaciju kulturne baštine.¹² Cilj projekta, naveden u Strateškom planu Ministarstva kulture za razdoblje 2020. – 2022. (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2019), bio je jačanje infrastrukture za digitalizaciju te podržavanje sustava koji osiguravaju interoperabilnost i dugoročnu održivost. Projekt je službeno zaključen krajem 2023. godine, nakon čega je platforma postala trajna nacionalna usluga. Time bi se trebalo olakšati ponovno korištenje informacija i potaknuti razvoj usluga s dodanom vrijednošću. Ovaj fokus na dodanu vrijednost usklađen je s politikama Europske unije. Iako Preporuka Europske komisije iz 2021. godine priznaje važnost poziva prethodne Preporuke iz 2011. na „zaštitu i očuvanje europske kulturne baštine“, ističe se važnost usvajanja novog pristupa. Novi pristup treba iskoristiti prilike za jačanje doprinosa digitalne kulturne baštine europskom gospodarstvu (Europska komisija, 2021).

Vidljivo je da, potaknuto naglim porastom podataka iz novih tehnologija, hiperpovezano društvo transformira postojeće poslove i stvara nove.

10 <https://ekultura.hr/>

11 Platforma e-Kultura je u studenome 2025. godine sadržavala 519 zbirki, 293 964 predmeta i 18 virtualnih izložbi.

12 <https://ekultura.hr/institution-instructions/>

Integracija tehnologije i podataka upravlja i lancima vrijednosti i ekosustavima. Trenutačni okvir digitalne kulturne politike EU-a, utemeljen na zajedničkoj infrastrukturi, pokazuje dva dominantna smjera: jedan fokusiran na podatke i digitalni suverenitet, a drugi na europski identitet i pamćenje. Iako su oba pod utjecajem geopolitičkih borbi za moć, implikacije za AKM institucije još uvijek su otvorene.

Podatkovni prostor i digitalni suverenitet

„Zajednički europski podatkovni prostor za kulturnu baštinu“ novi je instrument Europske komisije za potporu višeslojnim ekosustavima. Suverenitet nad podacima jedan je od ključnih koncepata podatkovnih politika EU-a i protuteža je komercijalnoj platformizaciji, gdje su svi podaci koncentrirani i u rukama privatnih kompanija s primarno komercijalnim interesima, te ima za cilj osigurati da države članice ponovno potvrde svoj autoritet u digitalnoj sferi. Podatkovni prostor za kulturnu baštinu nije jedina politika „podatkovnog prostora“ EU-a: „... podatkovni prostor [za kulturnu baštinu] treba iskoristiti svoje sudjelovanje u drugim povezanim inicijativama kao što su podatkovni prostori za turizam i medije, jezični podatkovni prostor, oblak za kulturnu baštinu i centri kompetencija za 3D.“ [Prev. aut.] (Europska komisija, 2024)

Europeana se promatra kao temelj za izgradnju „zajedničkog prostora podataka“ za kulturnu baštinu, ali i kao platforma za ponovnu uporabu i dijeljenje digitaliziranog materijala baštine: „Omogućit će muzejima, galerijama, knjižnicama, arhivima diljem Europe da dijele i ponovno koriste digitalizirane slike kulturne baštine kao što su 3D modeli povijesnih lokacija i visokokvalitetni skenovi slika.“ [Prev. aut.] (Europska komisija, 2021). U tom pogledu, države članice bi trebale ojačati ulogu agregatora kao posrednika između Europeane i ustanova kulturne baštine te poticati njihov aktivni doprinos podatkovnom prostoru (Europska komisija, 2021).

Recentna znanstvena literatura naglašava da narativ suvereniteta raste u diskursima EU-a (Bonnamy i Perarnaud, 2023; Broeders i Kaminska, 2022). Koncept digitalnog suvereniteta odnosi se na ideju da bi države članice trebale ponovno potvrditi svoj autoritet i zaštititi svoju autonomiju u digitalnoj sferi (Musiani, 2022, citirano u Bonnamy i Perarnaud, 2023). Zapravo, jezik „digitalnog suvereniteta i strateške autonomije“ već je postao integriran u političke izjave i dokumente Europske unije (Broeders i Kaminska, 2022). Glavni poticaj za „europski digitalni suverenitet“ je izazivanje geopolitičke

dinamike i koncentracije globalne tehnološke tržišne moći u Sjedinjenim Državama i Kini (Bonnamy i Perarnaud, 2023). U svojoj digitalnoj strategiji iz 2019. godine, „Europa spremna za digitalno doba“, Europska komisija je proglasila potrebu Europe da ojača svoj digitalni suverenitet i uspostavi vlastite standarde za podatke, tehnologiju i infrastrukturu, umjesto da slijedi tuđe (Europska komisija, b.d.).

Slično tome, najava Google Printa (kasnije poznatog kao Google Books) 2004.-2005. godine (Jeanneney, 2007, citirano u Grincheva i Stainforth, 2024) motivirala je stvaranje Europeana. Namjera Googlea bila je digitalizirati knjige iz najvažnijih knjižnica u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu. Iz zabrinutosti da bi Google mogao privatizirati europska djela, Europska komisija je predložila pokretanje vlastite digitalne knjižnice. Danas je Europeana jedan od najvećih agregatora s više od 50 milijuna predmeta kulturne baštine iz preko 4000 galerija, knjižnica, muzeja i arhiva u Europi. Budući da se Europeana uglavnom financira od Europske komisije, usko je vezana za geopolitičke ciljeve EU-a.

U 2024. godini, 21 od 27 država članica EU-a izvijestila je o poduzimanju različitih radnji za poticanje svojih ustanova kulturne baštine da dijele svoj digitalizirani kulturni baštinski materijal u zajedničkom podatkovnom prostoru EU-a. Zasad su samo četiri zemlje unutar EU-a propisale obvezu da ustanove kulturne baštine moraju svoj digitalizirani sadržaj učiniti dostupnim u zajedničkom podatkovnom prostoru EU-a kako bi primile javno financiranje (Europska komisija, 2024). Očekuje se da će stvaranje zajedničkog europskog podatkovnog prostora za kulturnu baštinu omogućiti AKM institucijama da svoje poslovanje, usluge i doseg prošire i prilagode dimenzijama i standardima koji vrijede za cjelokupno jedinstveno europsko tržište, u skladu s Europskom strategijom za podatke (Europska komisija, 2021). Europeana ima veze s ekonomskim ciljevima Digitalne agende za Europu i digitalnog jedinstvenog tržišta (Valtysson i Holdgaard, 2019). Na primjer, na mrežnoj stranici projekta Europeana Creative navodi se: „Ponovna uporaba digitalnog sadržaja ključan je dio Digitalne agende za Europu. Nekoliko aktivnosti već potiče ponovnu uporabu kulturne baštine kako bi se demonstrirala društvena i ekonomska vrijednost kulturnog sadržaja.“ [Prev. aut.] (Europeana Foundation, b.d.).

Dakle, brojne su prednosti postojanja digitalne infrastrukture za kulturnu baštinu: upravljanje podacima, pokazivanje društvene i ekonomske vrijednosti kulturnog sadržaja te utjecaj na oblikovanje određenih narativa.

Transformacija kulturnog pamćenja

Fragmentacija sadržaja kulturne baštine na raznim platformama doprinosi temeljnoj transformaciji AKM institucija koja utječe ne samo na institucionalne strukture već i na sam koncept kolektivnog pamćenja, kao i na baštinsku zajednicu. Digitalne tehnologije, stoga, ne predstavljaju samo skup alata već i katalizator za konceptualne promjene kada ih, na primjer, koristi, razvija, održava i operativno koristi Digitalna istraživačka infrastruktura za umjetnost i humanističke znanosti DARIAH EU (te hrvatski konzorcij DARIAH HR). DARIAH „omogućuje, razvija, održava i operativno koristi infrastrukturu za podršku istraživačkim praksama temeljenim na informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i podupire istraživače u njihovom korištenju za izgradnju, analizu i interpretaciju digitalnih resursa“ [Prev. aut.] (DARIAH EU, b.d.), i na taj način održava „pohranjeno pamćenje“ živim.

Iz perspektive kulture, baština predstavlja materijalizaciju kolektivnog pamćenja. Posljednjih su godina istraživači skrenuli pozornost na koncept „medijatzacije pamćenja“. Temeljna ideja tog koncepta je da se putem digitalnih tehnologija pamćenje može transformirati i rekonfigurirati na različite načine, stvarajući nove kombinacije značenja (Hoskins, 2009, 2014). Koncept „konektivnog pamćenja“, koji je razvio Hoskins (2009), sugerira promjenu paradigme s kolektivnog pamćenja, koje je utemeljeno u društvenim okvirima, na model koji naglašava sociotehničke realnosti hiperpovezanog svijeta. Neki autori poput Robinsona (2012) tvrde da je digitalno doba stvorilo potrebu za ponovnim promišljanjem uloge „memorijskih institucija“, budući da se pamćenje sve više oblikuje i pristupa mu se putem digitalnih platformi. Ipak, još uvijek postoji istraživački jaz u razumijevanju utjecaja digitalne transformacije na procese stvaranja kolektivnog pamćenja (Yap i dr., 2024).

Recentna se akademska istraživanja ponovno fokusiraju na kolektivno pamćenje u kontekstu digitalne transformacije u AKM institucijama (Yap i dr., 2024), ali uglavnom vezano uz digitalne kulturne politike EU-a (Grincheva i Stainforth, 2024; Stainforth, 2022). Glavni razlog za obnovljeni fokus na kolektivno pamćenje u AKM institucijama je pomak s fizičkih na virtualne reprezentacije kulturne baštine, ali i zbog temeljnih političkih interesa usklađenih s institucionalnom promjenom. Fokus EU-a na podatkovne politike i politike kulturnog pamćenja usko je povezan s ovim institucionalnim pomakom.

Rastući trend zajedničke digitalne infrastrukture unutar AKM institucija revolucionira način na koji se oblikuju kulturni narativi. McCrary (2011:

357) tvrdi da su problemi koji nastaju pri kustoskom radu s fizičkom kulturnom baštinom, a to su „autentičnost, kontrola vokabulara, kontrola slika i ideološka kontrola“, prisutni i kod digitalne kulturne baštine. Unatoč kontinuitetu nekih izazova, projekti masovne digitalizacije nisu nastavak postojeće politike kulturnog pamćenja. Njima treba pristupiti kao nastajućim sociopolitičkim i sociotehničkim fenomenima koji stvaraju nove oblike politike kulturnog pamćenja (Thylstrup, 2019).

Nedavna istraživanja usmjerila su fokus na Europeanu kao društvenog i političkog aktera. Primjerice, Capurro i suradnici (2023) naglašavaju da je Europeana društvena struktura koja djeluje na tri razine: 1) u kustoskom radu s transnacionalnom digitalnom baštinom; 2) u izgradnji mreže europskih ustanova kulturne baštine; i 3) okupljanjem publike, praktičara i krajnjih korisnika oko svojih kolekcija. Osim toga, riječ je o izrazito političkoj strukturi koja djeluje izvan i između nacionalnih i supranacionalnih struktura (Grinceva i Stainforth, 2024). Uzimajući to u obzir, novija literatura (Capurro i Severo, 2023; Grinceva i Stainforth, 2024; Valtysson, 2020) ukazuje na tendenciju EU-a da oblikuje europsku politiku kulturnog pamćenja. Drugim riječima, Europeana se promatra kao instrument ili, preciznije, pokretač stvaranja kulturnog identiteta u kojem se lokalna i nacionalna baština spajaju s europskom baštinom (Capurro i Severo, 2023). Slično tome, Thylstrup (2019: 57) tvrdi da Europeana „proizvodi novi oblik politike kulturnog pamćenja koja konvergira nacionalne i supranacionalne predodžbe i shvaćanja s globalnim informacijskim infrastrukturama“. [Prev. aut.] Europeana je dokaz da politika infrastrukture ili „temeljna pravila svijeta“ (Verhoeven, 2016, citirano u Thylstrup, 2019) stoji u osnovi stvaranja nove paradigme kulturnog pamćenja.

Zaključci

U teoriji, koncept konvergencije stvorio je temelj za zajednički institucionalni okvir AKM institucija u digitalnom dobu. Ipak, i prezentacija i interpretacija digitalne kulturne baštine su politička pitanja. Trenutačna digitalna kulturna politika EU-a, temeljena na masovnoj digitalizaciji, korištenju podataka i transformaciji europskog pamćenja, vrši značajan pritisak na digitalnu transformaciju AKM institucija. Digitalne infrastrukture za kulturu već postavljaju specifične tehničke standarde, i što je važnije, logiku kako bi baštinske (memorijske) institucije trebale djelovati online.

Za budući razvoj AKM institucija i njihovu relevantnost u društvu ključno je upravljanje digitalnom kulturnom baštinom, budući da „medijatizirana

pamćenja“ igraju važnu ulogu u konstruiranju individualnog i kolektivnog identiteta. Današnje upravljanje digitalnom kulturnom baštinom u EU dovedeno je u pitanje formiranjem novih prostora znanja koji se koriste za promicanje određenih političkih agendi. Kulturna domena često naglašava pretpostavku intrinzične vrijednosti kulture i znanja. Ipak, u kontekstu digitalizacije, gdje podaci poprimaju značajnu vrijednost, bitno je da AKM institucije formuliraju svoje napore u digitalizaciji i potvrde svoju relevantnost u društvu, uzimajući u obzir širi okvir EU-a koji postavlja određene trendove.

U kontekstu Hrvatske, europski zajednički podatkovni prostor za kulturnu baštinu će zasigurno utjecati na oblikovanje baštinskih institucija. S obzirom na to da inicijativa zahtijeva usklađivanje s europskim standardima i potiče (a u nekim državama i uvjetuje javnim financiranjem) dijeljenje digitalne građe na zajedničkom prostoru, hrvatske baštinske institucije morat će dodatno jačati svoju digitalnu infrastrukturu i interno uskladiti metodologiju digitalizacije. U tom procesu bitno je pratiti ulogu nacionalne pristupne točke digitalnoj kulturnoj baštini i na koji način će kroz tu platformu biti podržan doprinos hrvatske digitalne kulturne baštine znanosti, obrazovanju i turizmu.

Digitalna kulturna baština danas obuhvaća mnogo više slojeva, uključujući i umjetnu inteligenciju, koja se sve više koristi za analizu ogromnih količina kulturnih podataka, stvarajući prilike za razumijevanje, očuvanje i interakciju s našom prošlošću. Iz tog razloga, europski podatkovni prostor za kulturnu baštinu obećavajuća je inicijativa čiji je cilj premostiti praznine u digitalizaciji i pružiti sveobuhvatniji pristup stručnjacima u području baštine. No, njezin će uspjeh ovisiti o sposobnosti da učinkovito adresira raznolike potrebe sektora kulturne baštine, a ne da se isključivo fokusira na ekonomski potencijal digitalne kulturne baštine.

Budući da će digitalna kulturna baština postupno dobivati na važnosti i rasprostranjenosti te da će omogućiti sudjelovanje na načine koji nadilaze mobiliziranje znanja i istraživanja, važno je razumjeti kako digitalne tehnologije i kulturne politike međusobno djeluju u oblikovanju budućnosti AKM institucija u EU-u. Perspektiva koju u budućim istraživanjima ne treba zanemariti jest potreba AKM institucija da se aktivno angažiraju s podatkovnim politikama, koje reguliraju prikupljanje, korištenje i diseminaciju podataka. Posljedično, potrebno je dalje istražiti kako digitalni mediji omogućuju višestruko razumijevanje naše stvarnosti i kako AKM institucije koriste tu prednost. Stoga, postoji potreba za kombiniranim pristupom koji uzima u obzir složenost digitalne kulture kao političkog pitanja, a koje ima značajan utjecaj na AKM institucije u Europskoj uniji.

Literatura

Bonnamy, C., & Perarnaud, C. (2023). Introduction. EU Digital Policies and Politics Unpacking the European Approach to Regulate the "Digital". *Politique européenne*, 81(3), 8-27. <https://doi.org/10.3917/poeu.081.0008>.

Broeders, D., & Kaminska, M. (2022). EU digital sovereignty: When top-down meets bottom-up. Introduction. U D. Broeders (Ur.), *Digital sovereignty: From narrative to policy?* (str. 9–11). EU Cyber Direct.

Capurro, C., Plets, G., & Verheul, J. (2023). Digital heritage infrastructures as cultural policy instruments: Europeana and the enactment of European citizenship. *International Journal of Cultural Policy*, 30(3), 304–324. <https://doi.org/10.1080/10286632.2023.2193401>

DARIAH EU. (b.d.). *A research infrastructure that enhances and supports digitally enabled research and teaching across the Arts and Humanities*. Preuzeto s <https://www.dariah.eu/about/dariah-in-nutshell/Directive 2019/1024> (pristupljeno 31. listopada 2025).

Direktiva (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on Open Data and the Re-Use of Public Sector Information (Recast). Preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1024> (pristupljeno 31. listopada 2025).

Ernst & Young. (2018). *Ugovor o pružanju usluga pripreme natječajne dokumentacije za projekt „Digitalizacija kulturne baštine“: Izvješće o analizi trenutnog stanja*. [Izvješće]. https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/kulturna%20ba%C5%A1tina/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20analizi%20trenutnog%20stanja_Digitalizacija%20kulturne%20ba%C5%A1tine%20o%C5%BEujak2018..pdf (pristupljeno 22. studenog 2025).

Europeana. (26. kolovoza 2025). *CROATIA AND EUROPEANA: An overview*. https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Europeana_Foundation_Governance/Member_States/Country_Reports/CountryReport_Croatia_August2025.pdf (pristupljeno 22. studenog 2025).

Europska komisija. (16. – 17. listopada 2024). *Minutes 7th meeting of the Commission Expert Group on the Common European Data Space for Cultural Heritage (CEDCHE)*. Preuzeto s <https://ec.europa.eu/transparency/expert-groups-register/screen/meetings/consult?lang=en&meetingId=59024&fromExpertGroups=3800> (pristupljeno 31 listopada 2025).

Europska komisija. (2021). *Commission Recommendation (EU) 2021/1970*

- of 10 November 2021 on a Common European Data Space for Cultural Heritage. Preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021H1970> (pristupljeno 31. listopada 2025).
- Europska komisija. (b.d.). *A Europe fit for the digital age*. Preuzeto s https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en (pristupljeno 31. listopada 2025).
- Europeana Foundation. (b.d.). *Europeana Creative Project*. Preuzeto s <https://pro.europeana.eu/project/europeana-creative-project> (pristupljeno 31. listopada 2025).
- Grincheva, N., & Stainforth, E. (2024). *Geopolitics of digital heritage*. Cambridge University Press.
- Henningsen, E. & Larsen, H. (2020). 3 The Digitalization Imperative: Sacralization of Technology in LAM Policies. U R. Audunson, H. Andresen, C. Fagerlid, E. Henningsen, H. Hobohm, H. Jochumsen, H. Larsen & T. Vold (Ur.), *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age* (str. 53-72). Berlin, Boston: De Gruyter Saur. <https://doi.org/10.1515/9783110636628-003>
- Hoskins, A. (2009). The Mediatisation of Memory. U J. Garde-Hansen, A. Hoskins & A. Reading (Ur.), *Save as ... Digital Memories*, (str. 27-43). Palgrave Macmillan.
- Hoskins, A. (2014). 29. The mediatization of memory. U K. Lundby (Ur.), *Mediatization of Communication*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. 661-680.
- Hoskins, A. (2023). New Memory and the Archive. U A. Prescott & A. Wiggins (Ur.), *Archives: Power, truth, and fiction* (str. 87-99). Oxford University Press. Preuzeto s : <https://global.oup.com/academic/product/archives-9780198829324?cc=gb&lang=en> (pristupljeno 31. listopada 2025).
- Hylland, O.M., & Primorac, J. (Ur.). (2023). *Digital Transformation and Cultural Policies in Europe* (1st Ur.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003334576>
- Jin, D. Y. (2013). The construction of platform imperialism in the globalization era. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 11(1), 145–172.
- Kirchhoff, T., Schweibenz, W., & Sieglerschmidt, J. (2008). Archives, libraries, museums and the spell of ubiquitous knowledge. *Archival Science*, 8(4), 251–266. <https://doi.org/10.1007/s10502-009-9093-2>
- Lagerkvist, A. (2014). A quest for communitas: Rethinking mediated

- memory existentially. *Nordicom Review*, 35(s1), 205-218. <https://doi.org/10.2478/nor-2014-0113>
- McCrary, Q. (2011). The Political Nature of Digital Cultural Heritage. *LIBER Quarterly*, 20 (3-4), 357-368. <https://doi.org/10.18352/lq.8000>
- Mihaljević, A. (2016). *Analiza hrvatskih zbirki u Europeani* [Završni rad, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Osijek].
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih. (2025). *Hrvatski plan za otvorenu znanost*. Preuzeto s <https://mzom.gov.hr/vijesti/hrvatski-plan-za-otvorenu-znanost/7045> (pristupljeno 26. studenog 2025).
- Parikka, J. (2013). Archival Media Theory: An Introduction to Wolfgang Ernst's Media Archaeology. U W. Ernst (Ur.), *Digital Memory and the Archive*, (str. 1-23). University of Minnesota Press.
- Pesce, D., Neirotti P. & Paolucci E. (2019). When Culture Meets Digital Platforms: Value Creation and Stakeholders' Alignment in Big Data Use. *Current Issues in Tourism*, 22(15). 1883-1903. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1591354>
- Poell, T., Nieborg, D., & van Dijck, J. (2019). Platformisation. *Internet Policy Review*, 8(4). <https://doi.org/10.14763/2019.4.1425>
- Rasmussen, C. H. (2019). Is digitalization the only driver of convergence? Theorizing relations between libraries, archives, and museums. *Journal of Documentation*, 75(6), 1258-1273. <https://doi.org/10.1108/JD-02-2019-0025>
- Rasmussen, C. H., & Hjørland, B. (2022). Libraries, Archives and Museums (LAMs): Conceptual Issues with Focus on Their Convergence. *Knowledge Organization*, 49(8), 577-621. <https://doi.org/10.5771/0943-7444-2022-8-577>
- Robinson, H. (2012). Remembering things differently: Museums, libraries and archives as memory institutions and the implications for convergence. *Museum Management and Curatorship*, 27(4), 413-429.
- Stainforth, E. (2017). From Museum to Memory Institution: The Politics of European Culture Online. *Museum and Society*, 14(2), 323-337. <https://doi.org/10.29311/mas.v14i2.646>
- Stainforth, E. (2022). Collective memory or the right to be forgotten? Cultures of digital memory and forgetting in the European Union. *Memory Studies*, 15(2), 257-270. <https://doi.org/10.1177/1750698021104>
- Stokstad, S. (2020). 5 Norwegian National Policies for Digitalization in the LAM Sector – Imperative and Implementation. U R. Audunson, H.

- Andresen, C. Fagerlid, E. Henningsen, H. Hobohm, H. Jochumsen, H. Larsen & T. Vold (Ur.), *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age* (str. 91-110). Berlin, Boston: De Gruyter Saur. <https://doi.org/10.1515/9783110636628-005>
- Thylstrup, N. (2019). The Politics of Mass Digitization. U *The MIT Press eBooks*. <https://doi.org/10.7551/mitpress/11404.001.0001>
- Uzelac, A., & Lovrinić Higgins, B. (2025). From Data to Impact: Assessing the Value of Cultural Heritage in the Digital Age. *Heritage*, 8(4), 117. <https://doi.org/10.3390/heritage8040117>
- Uzelac, A., & Lovrinić Higgins, B. (2022). **Digitalna transformacija kulturnog sektora**. U R. Matanovac Vučković, A. Uzelac, & D. Vidović (Ur.), *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj* (str. 356-369). Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Uzelac, A., Obuljen Koržinek, N. & Primorac, J. (2016). Access to Culture in the Digital Environment: Active Users, Re-use and Cultural Policy Issues. *Medijska istraživanja*, 22 (1), 87-113. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/161255> (pristupljeno 31. listopada 2025).
- Uzelac, A., Primorac, J., & Lovrinić Higgins, B. (2023). Digital cultural policy in Croatia: Searching for a vision. U O. M. Hylland & J. Primorac (Ur.), *Digital transformation and cultural policies in Europe* (1. izd.) Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003334576>
- Valtýsson, B. (2020). *Digital Cultural Politics: From Policy to Practice*. Palgrave Macmillan.
- Valtýsson, B., & Holdgaard, N. (2019). The Museum as a Charged Space: The Duality of Digital Museum Communication. U K. Drotner, V. Dziekan, R. Parry, & K. C. Schröder (Ur.), *The Routledge Handbook of Museums, Media, and Communication* (str. 159–171). London/New York: Routledge.
- Valtýsson, B., Kjellman, U., & Audunson, R. (2022). The impact of digitalization on LAMs. U *Libraries, Archives, and Museums in Transition: Changes, Challenges, and Convergence in a Scandinavian Perspective* (1st Ed., str. 117–129). Preuzeto s <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-496293> (pristupljeno 31. listopada 2025).
- VanderBerg, R. (2012). Converging libraries, archives and museums: overcoming distinctions, but for what gain? *Archives and Manuscripts*, 40(3), 136–146. <https://doi.org/10.1080/01576895.2012.735826>

- Vårheim, A., Skare R. & Lenstra N. (2019). Institutional Convergence in the Libraries, Archives, and Museums Sector: A Contribution Towards a Conceptual Framework. U *Proceedings of CoLIS, the Tenth International Conference on Conceptions of Library and Information Science*, Ljubljana, Slovenia, June 16-19, 2019. Information Research, 24(4), paper colis1918. Preuzeto s <http://InformationR.net/ir/24-4/colis/colis1918.html> (Archived by the Internet Archive at <https://web.archive.org/web/20191217173326/http://informationr.net/ir/24-4/colis/colis1918.html>) (pristupljeno 1. studenog 2025).
- Vézina, B., Françoise, C., Anuken, O., & Harris, D. (2022). *What Are the Barriers to Open Culture? A Report by Creative Commons - July 22, 2022*. Preuzeto s https://creativecommons.org/wp-content/uploads/2022/07/3.Final-Barriers-Report_compressUr.pdf (pristupljeno 31. listopada 2025).
- Warren, E., & Matthews, G. (2020). Public Libraries, Museums and Physical Convergence: Context, Issues, Opportunities: A Literature Review Part 2. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(1), 54-66. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0961000618769721>
- Yap, J. Q. H., Kamble, Z., Kuah, A. T. H., & Tolkach, D. (2024). The impact of digitalisation and digitisation in museums on memory-making. *Current Issues in Tourism*, 27(16), 2538–2560. <https://doi.org/10.1080/13683500.2024.2317912>

Nakladnik:

IRMO - Institut za razvoj i međunarodne odnose
Ulica Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
10000 Zagreb
www.irmo.hr

Za nakladnika:

Jakša Puljiz, ravnatelj

Uredništvo:

Ana-Maria Boromisa,
Sanja Maleković,
Jakša Puljiz,
Sanja Tišma,
Aleksandra Uzelac

Lektura:

Maja Hoić

Grafičko uređenje:

Dragana Markanović

Ova publikacija odražava isključivo stajalište autora i Institut se ne može smatrati odgovornim prilikom uporabe informacija koje se u njoj nalaze.

Sadržaj publikacije moguće je prenositi bez prethodnog odobrenja IRMO-a pod uvjetom da se jasno i vidno navede izvor (autor, naslov, IRMO kao nakladnik te poveznica na internet stranicu objave).

Ovaj je rad nastao u sklopu projekta CULTMED – Interdisciplinarna istraživanja kulturnih i medijskih politika i praksi: razvojni i demokratski potencijali financiranog sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026. - NextGenerationEU. Izneseni stavovi i mišljenja samo su autorova i ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

**Financira
Europska unija**
NextGenerationEU

IRMO
Institut za razvoj i međunarodne odnose
Institute for Development and International Relations